

Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet

KULTÚRA- LÁNCOLATOK

TÓTH ÁRPÁD KORA ÉS SZELLEMI ÖRÖKÖSEI

KONFERENCIA

2020. FEBRUÁR 3., 10.00 | PESTI VIGADÓ
A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA SZÉKHÁZA
MAKOVECZ TEREM

Program

10.00–10.20 Köszöntő, filmvetítés

10.20–10.40 *Farkas Attila: Test és lélek, monológ és dialógus*
Tóth Eszter költészetében

10.40–11.00 *Falusi Márton: A műgond és az antik metrum* Tóth
Árpádtól a kortársakig

11.00–11.20 *Smid Róbert: A költészet mint híradás – Tóth Eszter*
és az utómodernség dilemmája

11.20–11.40 Kávészünet

11.40–12.00 *Wesselényi-Garay Andor: A kultúra mint DNS –*
Idea és formatörekvés az elmúlt száz év magyar
építészetében

12.00–12.20 *Levente Péter: „...hála néktek, idegen fecsegők!”*

12.20–12.40 *Kovács Órs: Cseresznyés kert – Tóth Árpád a színház*
világában

12.40–13.00 Kávészünet

13.00–13.20 *Fehér Anikó: B. Sztojanovits Adrienne karnagy és kora*

13.20–13.40 *Windhager Ákos: Egyenes adás a háború dúlta*
Budapestről – A főváros képe Hollós Máté és Ránki
György kantátáiban

13.40–14.00 *Hollós Máté: Tóth Eszter és a zene*

14.00–14.20 Kérdések, zárszó

Absztraktok

Farkas Attila

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Szent István Egyetem adjunktusa, filozófus

Test és lélek, monológ és dialógus Tóth Eszter költészetében

Régi dilemma, hogy a szellemi alkotás megértésének folyamatában a szerző által használt fogalmakból induljunk-e ki, vagy inkább a saját fogalmainkból. Az ilyen elválasztás persze tényleg csak kiindulási pont lehet, mert hamarosan rá kell jönnünk, hogy a két fogalomtípus szerves kapcsolatban áll egymással. Az előadás Tóth Eszter költészetének értelmezését abból a perspektívából kívánja elkezdni, amelyet a költő maga nyit meg számunkra. Eszerint annak vezető témái a magánélet és a világértelmezés, nagyrészt a Rudolf Steiner által kezdeményezett antropozófia nyomán. „Eszmék dalban elbeszélve”, főként a test és lélek újraértelmezett viszonyának érzékeltetése. Hogyan lehet ezt a költészetben megmutatni, lehet-e közérthetően, vagy csak ezoterikusan, vagy még úgy sem, hanem csak Mallarmé módjára sejtetni lehet? A kérdések megválaszolásában a versek mellett a *Hol töltjük az örökkévalóságot?* című életrajzi esszékötet siet segítségünkre. Ebből képet formálhatunk arról is, hogy a költői identitás kialakítása hogyan viszonyul az elődökhöz és a kortársakhoz, a klasszikushoz és az avantgárdhoz, valamit a XX. század finoman szólva prózai eseményeihez.

Falusi Márton

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, József Attila-díjas költő, esszéíró

A műgond és az antik metrum Tóth Árpádtól a kortársakig

Ritkán merjük feltenni a banális kérdéseket. Miért fordulnak a költők újra és újra, minden korban a hagyományos antik formavilághoz? Az unalomig sulykolt magyarázat szerint a klasszicizáló szándék a bizonyossághiány, a talajvesztés érzékelése miatt keres fogódzót, és talál az időmértékben. Ez azonban aligha kielégítő indok, hiszen magát a versíró gyakorlatot is tekinthetjük efféle fogódzónak. Mintha egy-egy időmértékes strófaszerkezet sajátos gondolkodásmódot, bölcseletet is magával hozna a múltból; ahogyan hajlítja a nyelvet, valamilyen irányban kiterjeszti a bölcseletet is. Tóth Árpád szecessziósan gazdag lírája, dús formakultúrája e poétikai műgond alapos vizsgálatára szólít fel. Az előadás az alkaioszi strófa három különféle megnyilvánulását hasonlítja össze (Tóth Árpád: *Lomha gályán*, 1915; Somlyó György: *A Múzsához*, 1942; Térey János: *A gyermek*, 2003), és a három költő (három korszak képviselőjében) különböző poétikai megoldásait méri fel. Mit fejez ki az alkaioszi strófa a magyar költészettörténetben; miért népszerű, és hogyan gazdagodik minduntalan új értelmezési lehetőségekkel?

Smid Róbert

az Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport tudományos munkatársa

A költészet mint híradás – Tóth Eszter és az utómodernség dilemmája

Az előadás annak a sajátos hatástörténeti pozíciónak kísérel meg utánajárni, amelyről Tóth Eszter összegyűjtött versei tanúskodnak: a későmodern korszakküszöb után nemcsak az irodalmi modernség felerősödött

tapasztalataival (pl. megkésetttség, a nyelv létesítő ereje az alkotás során stb.) kellett szembenéznie, de az apai örökséget egy megváltozott irodalomtörténeti helyzetből, a klasszikus modernségnek a történeti avantgarde által átszőtt átörökítésében kellett feldolgoznia. Tóth lírájában e feladat elvégzésének dilemmáiról leginkább az tanúskodik, hogy a vallomáslíra helyzet- és élményverseit olyan darabokkal kontrasztosítja, amelyek a költészetet a hírközléssel vagy a korszakok közötti kommunikációval rokonítják. Ebből fakad a romantika (pl. Goethe vagy Poe ismert verseinek) újraírását célzó darabok közlésigénye is, amelyek ugyanakkor nem tudnak nem számot adni arról az esztétikai distanciáról, amely az utómodernség beszédmódjában a nyelvi megelőzőtlenség tapasztalata révén jelentkezik.

Wesselényi-Garay Andor

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, a Budapesti Metropolitan Egyetem egyetemi docense, építész

A kultúra mint DNS – Idea és formatörekvés az elmúlt száz év magyar építészetében

Az építészettörténet periodizációja – különösen azokon a területeken, amelyek kevés önálló stílustörekvést mutattak – hajlamos követni a történelem fordulatait által meghatározott évszámokat. Ennek alapján beszélhetünk a két világháború közötti építészetről, amelynek tárgyalása során azonban mégiscsak 1920-at jelölik ki határként. Hasonlóképp bizonyult konszenzuális korszakhatárnak 1956 és a rendszerváltás, felfelé kerekítve 1990 is. Miközben ezek a dátumok kellőképp erős viszonyítási pontok a(z építészeti)-kulturális tájkép felvázolásához, a közelmúltban elindított kutatások az éles – Thomas S. Kuhnnal szólva – paradigmahatárok helyett egymást kiegészítő formaláncolatok kontinuitásaként engedik láttatni a „megszakítottságok” kultúráját. Az előadás célja, hogy Tóth Árpád, Tóth Eszter és Hollós Máté családi

kötődését időbeni keretként, tevékenységüket pedig egymásra szükségképp ható kulturális láncolatot tárgyalási tengelyként értelmezve adjon magyarázatot a korszakot meghatározó – alapelemeiben pedig a mai napig érvényes, illetve úgy tűnik: ismét érvényessé váló – formálási elvekre. Az előadás másik szándéka, hogy egy általános tabló felvillantásán túl értelmezhető keretek közé helyezze, ekként pedig a kultúra újabb láncfonat-darabjaként láttassa a kortárs rekonstrukciók, vagy ha úgy tetszik, a populista historizmus nemrégiben megépült darabjait.

Levente Péter

„...hála néktek, idegen fecsegők!”

Levente Péter háromszor találkozott Tóth Eszterrel négyszemközt 1965 és 1979 között a Művész Kávéházban és utoljára az otthonában. Mindháromszor a példátlanul osztatlan sikert aratott *Zsebtévé* című televíziós műsor forgatókönyve érdekében, amelynek az előadó egy hihetetlenül szerencsés tévedés eredményeként a munkatársa lehetett. Ebben a sorozatban tizenöt évadon keresztül, *Móka Miki* szerepében bábszínész és pantomimművész bizonyítványának mestervizsgázójaként a Kárpát-medence magyarul is értő közönségének szolgált. Tóth Eszter így látta őket, a tiltott-túrt-támogatott kór *akkortársait*:

Kortársak

(részlet)

Akik mellém itt-ott leültetek,
vonatban vagy a Bástyasétány padján
és elmondtátok, hogy meghűltetek
s hogy van egy kis telketek Akarattyán,

kik piacon, postán megálltatok
s közöltétek velem, sorunkra várva,
hogy a vélt barát rútul áztatott
és hogy kedvenc gyümölcsötök a málna,

te lány a buszban, csapzott-mosolyon,
ki báli szép fényképed megmutattad,
s te asszony, ki a kórházfolyosón
szóltál: „ma krumplit hoztam az uramnak”,

hála néktek, idegen fecsegők!
De jó, ha megszólítottok egyre többen,
ha vissza nem tart sem közöny, se gőg
hisz' nem hiába élünk egyidőben!...

Ebben a „hála néktek, idegen fecsegők” kortársi közegben szólította meg Apor Judit, a Magyar Televízió szerkesztője Tóth Esztert, az író-költőt 1965-ben. A *Zsebtévé* c. sorozat határtalan sikere Szabó Attila rendező látványvilága, technikai újításai, valamint a közönség rajongása húsz évre alapozták meg Tóth Eszter hitelességét ebben a műfajban is. A megszólított kortárs alkotóművészek – Szabó Attila eredetisége, Lévai Sándor bábtervező zsenialitása, Kemény Henrik Hakapeszi Maki marionett figurája, Szöllősi Irénke Bunyós Bálint kesztyűsbábja, Furfangos Frigyes és a Versmondó lányok karának nem lankadó kedve – varázslói leleménnyel derítették fel a magyarul is értő családok aprajagját. Istentiszteletek, misék kezdetét változtatták meg, hogy ne ütközzön a Magyar Televízió műsoridejével.

Tóth Eszter *Egy vagyok* gondolatát közös kortársunk, Örkény István a *Dal* című novellában örökítette a teremtésért felelős utódoknak: „Mindnyájan tudunk valamit, és azt senki se képes utánunk csinálni. Ez így van.”

Kovács Őrs Levente

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa

Cseresznyés kert – Tóth Árpád a színház világában

Költészete mellett Tóth Árpád műfordítóként is örökérvényűt alkotott, és drámafordításai révén állíthatjuk, hogy hozzájárult a modern magyar rendezői színház kialakulásához, fejlődéséhez. Az előadás elsődlegesen színháztörténeti és kultúrtörténeti szempontból próbál meg kiemelni olyan aspektusokat, amelyek kiegészítő jelleggel, de mégis gazdagabbá, színesebbé teszik az amúgy is igen gazdag életművet.

A századfordulóig, majd ezt követően az első világháború végéig a felzárkózó, figyelő és tanuló magyar színház „tartja a lépést” Sztanyiszlavszkij, Mejerhold, Copeau és Reinhard színházművészetével. A modernség nagy kérdése a színpadon, a színházi életben a XX. század első évtizedeiben elméleti és gyakorlati kérdésként is jelen volt Magyarországon, és ebben az útkeresésben új elemként jelent meg az orosz realizmus és Sztanyiszlavszkij hatása, elsősorban Gorkij, Gogol, Csehov és Turgenyev színpadi műveinek a közvetítése révén. Műfordítóként ebbe a körforgásba – Hevesi Sándor, Horváth Árpád, Németh Antal, Jób Dániel és társaik világába – kerül bele és teszi le kézjegyét Tóth Árpád az 1920-as évek elején két Csehov-darab, az *Ivanov* és a *Cseresznyés kert* műfordítása révén.

Az előadás a *Cseresznyés kert* 1924. szeptember 13-i bemutatója révén feleleveníti a két világháború közötti magyar színházművészet útkeresését, kitér a korabeli műfordítási gyakorlat egyes sajátosságaira, és előrevetíti azt a színháztörténeti jelentőségű magyarországi hatást, amelyet a *Cseresznyés kert* Csehov és Tóth Árpád zsenialitásának köszönhetően ért el az elmúlt majdnem száz évben.

Fehér Anikó

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó oktatója, a Nemzetközi Kodály Társaság elnökségi tagja, karnagy, népzenekutató, szerkesztő

B. Sztojanovits Adrienne karnagy és kora

Tóth Eszter költő életében meghatározó volt a patinás Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium-béli énektanára, B. Sztojanovits Adrienne, aki korának jelentős, Kodály által is nagyra becsült karnagya volt. Kodály e szavakkal ajánlotta neki egyik legnagyobb művét, a *Pünkösdlő* című kóruszvitet: „A Szilágyi Erzsébet leánylíceum énekkarának és mesterének, B. Sztojanovits Adrienne-nek.” De ő mutatta be kórusával a *Villő*, a *Gólyanóta* és a *Táncnóta* című műveket is. Nővéreivel sikeres énektriót hozott létre, és a harmincas években egyedülálló módon külföldön is szerepelt tanítványaival.

Sztojanovits Adrienne így nyilatkozott a Rádióújságnak: „Tudom, hogy Kodályhoz több zenei műveltség kell, mint a „Kerek ez a zsemle”-hez, de el kell kezdeni a zenei nevelést! 27 éve csinálom a gyerekkórust és az én növendékeim már a hátam mögött sem a városi mődalokat, jazz nótákat éneklnek. Igazi, becsületos munkatársaim. Mennyi munka is előzte meg a 3 és fél perces szereplést! És milyen pompásak is voltak az én kedves gyerekeim! Hálás vagyok nekik!” Tóth Eszter így ír ugyanerről *Boldogság ágboga* című versében:

*„Az az egy bokor, mely valamikor
a Várhegyen voltunk! Izgága
kamaszlányok, a „Pünkösdlő”-t
énekelve, mintha ága-*

*levele egymásnak: a lelkeknek oly
egyessége. Ó, sorra mikor
felpattogatja pártáit egy akkord!”*

Az előadás a több kitűnő zenész életművét is befolyásoló előadóművész pályáját mutatja be, elsősorban Tóth Eszter szemüvegén keresztül.

Windhager Ákos

a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadó oktatója, művelődéstörténész

Egyenes adás a háború dúlta Budapestről – A főváros képe Hollós Máté és Ránki György kantátáiban

Bármennyire is természetes lenne, hogy 2020-ban kötetnyi opera, kantáta és nagyzenekari alkotás zengje a magyar főváros történeteit, a zenetörténeti kutatás alig tucatnyit ismer. A nagyközönség jelenleg egyáltalán nem találkozhat a jellegzetes Budapest-zenéekkel (ezalatt itt nem a népszerű, harmincas évekbeli sanzonokat érve), és a kutató is csak hosszú felfedezőutak után bukkanhat rá néhányra. Az előadó korábban már bemutatta Gajáry István *Vasárnap* suitjét, az első modern budapesti zenekari művet, valamint Kazacsay Tibor *Ének a Margitszigetről* és Vécsey Jenő *Szimfonikus concerto Krúdy emlékére* című alkotását. Ezúttal két oratorikus mű kerül előtérbe. Ránki György *Ének a városról* című darabja a népszerű szerző máig ható közkedveltsége ellenére sem találta meg az utat a közönséghez. Hollós Máté *Egyenes adás a háború dúlta Budapestről* című kantátája lírai finomsága, balladai tragikumja és himnikus végkicsengése ellenére sem rögzült a koncerteken. Hollós kantátájában szülei, Tóth Eszter és Hollós Korvin Lajos líráját ültette át zenébe és a második világháború minden áldozatát elsiratja és minden túlélőjét képletesen – Beethoven *Örömdájának* gesztusával – magához öleli. Az előadó úgy a Ránki-mű, mint a Hollós-darab esetén is bemutatja a két alkotás zenei jelentőségét, s rámutat azok kulturális emlékezetben betöltött szerepére.

Hollós Máté

zeneszerző

Tóth Eszter és a zene

Tóth Eszter, a költői vénával már gyerekkorban megáldott költő-ivadék hangszert nem tanult. De különös szerencséjére a Szilágyi Erzsébet Leánygimnáziumba járt, ahol énektanára a Kodály *Pünkösdlőjének* ajánlását is birtokló Sztojanovits Adrienne volt. Az első órákon még riasztóan szürke és érthetetlen „cédrus skála” fenyegető árnyékából csakhamar a karénekekben találta magát, s egy életre elköteleződött a zeneszeretetére iránt. Az „Adi néni” 80. születésnapját köszöntő több nemzedéknyi kórusba sokadmagával még eldohányzott hanggal is beállt, hogy azokat az altszólamokat énekelje három évtized után is zavartalan emlékezetből, amelyeken az előadó gyerekkori öltöztetések közben nevelkedett. Versein azután nyomot hagyott Kistétényi Melindával való barátsága, Richter és Klempereker próbáinak és koncertjeinek élménye. Ezek felelevenítése végén a jelenlévők meghallgathatják Hollós Máté vegyes karát, amely *A sokaságban, Kodály ravatalánál* című versből készült.